

MISTRZ I MAŁGORZATA

MICHAŁ BUŁHAKOW

Zapoznaj się z cechami konwencji groteskowej:

KONWENCJA GROTESKOWA

Groteska, będąca zjawiskiem bardzo ważnym w literaturze współczesnej, nie ogranicza się wyłącznie do tej dziedziny sztuki. Jest to kategoria estetyczna, której geneza sięga głęboko w historię, wywodząca się od włoskiego słowa "grotta", co oznacza "grota" lub "wykopaliska". Historia groteski rozpoczęła się w XV wieku, kiedy to w włoskich grotach odkryto malowidła ściennie z I wieku n.e., przedstawiające dziwaczne połączenia motywów roślinnych i ludzkich. Te malowidła, nazwane groteskami, dały początek rozwojowi groteski jako kategorii estetycznej, która znalazła odzwierciedlenie w sztuce, literaturze, a także w muzyce, filmie i plastyce.

Groteska w literaturze charakteryzuje się ostrym zestawieniem różnych jakości estetycznych, takich jak tragizm i komizm czy brzydota i piękno. Można ją nazwać zabiegiem artystycznym dokonywanym przez autora, deformacją świata przedstawionego, gdzie istotą jest odkształcenie realnego świata, fantastyka oraz przemieszanie elementów komizmu i tragizmu, a także sprzecznych stylów. Jest to zjawisko bliskie karykaturze i parodii, jednak wyraźnie się od nich odróżnia poprzez potęgowanie efektu dziwaczności przedstawionego świata. Wolfgang Kayser, jeden z kluczowych teoretyków groteski, opisuje ją jako świat, który stał się obcy, wskazując na zniekształcenie rzeczywistości jako jej istotny wyróżnik.

Groteska pełni w literaturze wiele funkcji, z których jedną z ważniejszych jest oswojenie ludzkiego lęku przed absurdem i totalitaryzmem. Oscylująca na granicy absurdu, potrafi wywołać sprzeczne emocje, takie jak lęk i śmiech, który, jak zauważa Kayser, nigdy nie jest śmiechem czystym, ale nosi znamiona satanicznego czy cynicznego humoru. Przykłady literackiej groteski można odnaleźć już w dziełach takich jak „Gargantua i Pantagruel” F. Rabelais’go, a także w twórczości Stanisława Ignacego Witkiewicza czy Sławomira Mrożka, gdzie groteska służy portretowaniu totalitaryzmu.

Koncepcja karnawalizacji świata, rozwinięta przez Michaiła Bachtina, ukazuje groteskę jako sposób odwracania tradycyjnej hierarchii i wartości, co jest szczególnie widoczne w średniowiecznej grotesce. Ta koncepcja polega na odwróceniu porządku wysokiego i niskiego, manifestując się w literaturze przez zastosowanie groteski.

Groteska, jako kategoria estetyczna, odgrywa kluczową rolę nie tylko w literaturze, ale i w innych dziedzinach sztuki, pozwalając na głębokie zrozumienie ludzkich emocji i społecznych hierarchii poprzez zniekształcenie i przerysowanie rzeczywistości. Jej wielowymiarowość i zdolność do łączenia pozornie sprzecznych elementów zapewnia unikalną perspektywę na kulturę i sztukę, stając się narzędziem krytyki społecznej i oswojenia lęku, a jej znaczenie w literaturze współczesnej jest nie do przecenienia. Bynajmniej nie jest to pomysł współczesny,

MARTYNOWICZ
WŁODKOWSKA

lecz zjawisko o głębokich korzeniach historycznych, które wciąż ewoluuje, dostarczając niezliczonych interpretacji i możliwości artystycznej ekspresji.

A 1. Wypisz z tekstu cechy konwencji groteskowej.

2. Wypisz z tekstu funkcje, jakie pełni konwencja groteskowa.

A 3. Zapoznaj się z fragmentem powieści Bułhakowa. Wypisz elementy konwencji groteskowej, które dostrzegasz we fragmencie oraz określ funkcję, jaką pełnią.

Złani potem kelnerzy nieśli ponad głowami spotniałe kufle piwa, krzyczeli ochryple, z nienawiścią: "Najmocniej przepraszam, obywatelu!" Głos skądś z głośnika komenderował: "Szaszłyk karski raz! Dwie igicze! Flaki po polsku!" Cienki głos nie śpiewał już, ale porykiwał: "Alleluja!" Łoskot złotych talerzy jazabandu zagłuszało od czasu do czasu szczęknięcie naczyń, które pomywaczki zsuwały po równi pochyłej do kuchni. Jednym słowem – piekło.

A o północy ukazała się w piekle zjawą. Wszedł na werandę piękny czarnooki mężczyzna ze spiczastą bródką, we fraku i ogarnął władcym spojrzeniem swoje włości. A mówili, a mówili mistycy, że był czas, kiedy mężczyzna ten nie chodził we fraku, tylko przepasywał się szerokim pasem skórzanym, zza którego sterczały rękojeści pistoletów, a jego włosy jak krucze skrzydło przewiązywał szkarłatny jedwab i po Morzu Karaibskim płynął pod jego dowództwem bryg pod czarną trumienną banderą z trupią czaszką.

Ale nie, o, nie! Łżą kusiciele–mistycy, nie ma na świecie żadnych karaibskich mórz i nie pływają po nich odważni do szaleństwa flibustierowie ani korweta nie rusza za nimi w pościg, nie ściele się ponad falami dym z dział. Niczego takiego nie ma i nigdy nie było! Owszem jest przywiędła lipa, są żelazne sztachety i bulwar za nimi... Lód pływa w kompotierce, przy sąsiednim stoliku widać czyjeś przekrwione bycze oczy i jest strasznie, jest strasznie... O, bogowie, o, moi bogowie, trucizny, trucizny!..

4. Zapoznaj się z hasłem **sen** ze Słownika symboli Władysława Kopalińskiego.

Zwróć uwagę na różnorodność znaczeń snu w tekstach kultury.

Sen - symbolizuje świat, życie, słodycz życia, życie duszy, dobroczyńcę, brata, lekarza dusz chorych.

Sny (marzenia, widzenia senne) symbolizują sybille, duchy przeszłości, postaciów wieczności, dar boski, głos przestrogi, czary, tajemnice, prorocstwo, nieśmiertelność, oszustwo, ułudę, obraz trosk codziennych, charakter człowieka, stłumione pragnienia, podświadomość. (...)

Sny od czasów starożytnych uważane są za sposób objawiania się inspiracji, duchów, za materiał do wróżb, przepowiedni i prorocत्व, a także sposób porozumiewania się zmarłych z żyjącymi. Sny to myśli minionego dnia, nocny obraz trosk codziennych, brat śmierci, ekstazy i szaleństwa.

A 5. Wypisz z tekstu funkcje, które pełni sen.

6. Wypisz trzy utwory, w których pojawia się motyw snu. Określ, **czemu służy** opisywanie snów bohaterów we wskazanych przykładach.

a)

b)

c)

AA 7. Zapoznaj się z fragmentem powieści Bułhakowa:

Michaił Bułhakow

“Mistrz i Małgorzata” (fragment)

Mniej więcej o północy sen użalił się wreszcie nad procuratorem. Ziewnąwszy spazmatycznie, rozpiął i zrzucił płaszcz, zdjął przepasujący tunikę ramię ze stalowym krótkim sztyletem w pochwie, położył go na stojącym obok łoża tronie, zdjął sandały i wyciągnął się. Banga natychmiast wskoczył na pościel i położył się obok, jego pysk znalazł się przy głowie procuratora, który położył dłoń na karku psa i wreszcie zamknął oczy. Dopiero wtedy zasnął i pies.

Łoże znajdowało się w półmroku, kolumna osłaniała je przed księżycem, ale od wiodących na taras schodów do pośłania ciągnęło się księżycowe pasmo, procurator, skoro tylko stracił kontakt z otaczającą go rzeczywistością, zaraz ruszył po owej jaśniejącej ścieżce i poszedł nią ku górze, wprost w księżyc. Aż się roześmiał przez sen, uszczęśliwiony, że tak piękne i niepowtarzalne było wszystko na tej przejrzystej niebieskiej drodze. Szedł, towarzyszył mu Banga, a obok kroczył wędrowny filozof. Dyskutowali o czymś nader ważnym i niezmiernie skomplikowanym i żaden z nich nie mógł przekonać drugiego. Nie mieli żadnych wspólnych poglądów, co czyniło ich dyskusję szczególnie interesującą i sprawiało, że mogła się ona ciągnąć w nieskończoność. Dzisiejsza kaźń, oczywista, okazała się być jedynie zwykłym nieporozumieniem; filozof, który wymyślił coś tak niepomiernie niedorzecznego jak to, że wszyscy ludzie są dobrzy, szedł tuż obok, a zatem żył.

Wolnego czasu mieli, ile dusza zapragnie, a burza miała nadciągnąć dopiero pod wieczór, tchórzostwo natomiast należy bez wątplenia do najstraszliwszych ułomności człowieka. Dowodził tego Jezua Ha-Nocri. O, nie, mój filozofie, nie zgadzę się z tobą – tchórzostwo nie jest jedna z najstraszliwszych ułomności, ono jest ułomnością najstraszliwszą!

Oto, na przykład, nie stchórzyłeś, obecny procurator prowincji Judea, a ówczesny trybunie legionu wtedy, tam, w Dolinie Dziewic, kiedy tak niewiele brakowało, żeby rozwścieczeni Germanie zagryźli olbrzyma Szczurzą Śmierć? Ale zechciej mi wybaczyć, filozofie! Czyżbyś ty, tak rozumny, mógł przypuścić, że z powodu człowieka, który popełnił przestępstwo przeciw cesarowi, procurator Judei zaprzepaści swoją karierę?

– Tak, tak... – jęczał i szlochał przez sen Piłat. Jasne, że zaprzepaści. Rano by jej jeszcze nie zaprzepaścił, ale teraz, wieczorem, rozważywszy wszystko, zgadza się zaprzepaścić. Nie cofnie się przed niczym, byle tylko ocalić od śmierci szalonego marzyciela i lekarza, który doprawdy niczemu nie jest winien.

– Teraz zawsze będziemy razem – mówił doń we śnie obdarty filozof-włóczęga, który, nie wiedzieć w jaki sposób, stanął na drodze Jeźdźca Złotej Włóczni – gdzie jeden, tam i drugi! Kiedy wspomną mnie, równocześnie wspomną ciebie! Mnie, podzutka, syna nieznanych rodziców, i ciebie, syna króla-astronoma i młynarzówny, pięknej Pili.

– Tak, nie zapominaj o mnie, pamiętaj o synu astronoma – prosił we śnie Piłat. I spostrzegłszy we śnie skinienie idącego obok niego nędzarza z En Sarid, skinienie, które było zapewnieniem, surowy procurator Judei z radości śmiał się i płakał przez sen.

A 8. Wyjaśnij, jaką wiedzę na temat Piłata zdobywasz na podstawie analizy snu bohatera?

9. Wyjaśnij, jaką funkcję pełni księżyc, który pojawia się we śnie bohatera?

10. Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenie.

Poprzez kategorię tragizmu należy spojrzeć nie tylko na losy Mistrza i Małgorzaty, ale również Piłata, Jezui, samego Wolanda i jego świty. Każda z przedstawionych historii jest modelową sytuacją w sensie egzystencjalnym i ontologicznym. Główny konflikt, jaki się w nich zarysowuje, dotyczy nie tylko niemożności dokonania jakiegokolwiek pomysłu dla siebie wyboru, ale dowodzi zdeterminowania działań bohaterów przez rządzące światem siły wyższe.

Anna Chudzińska-Parkosadze

Wyjaśnij, wykazując się znajomością losów postaci i odnosząc się do powyższej wypowiedzi, na czym polega tragizm dwóch z wymienionych powyżej bohaterów.

11. Zapoznaj się z tekstem.

Powieść „Mistrz i Małgorzata” okazała się bolesną dla ówczesnej władzy satyrą na instytucje polityczne, na absurd ateistycznego, zdemoralizowanego, przeżartego biurokracją, sparaliżowanego strachem i spowitego gęstą siecią agentury społeczeństwa socjalistycznego.

Anna Skóbel

Wyjaśnij, w kontekście powyższej wypowiedzi, na czym polega satyryczny charakter powieści Bułhakowa. Uzasadnij odpowiedź.

12. Zapoznaj się z fragmentem artykułu:

Warto również zwrócić uwagę na stwierdzenie J. Łotmana, że Mistrz i Małgorzata odnosi się do głębszej literacko-mitologicznej tradycji (Łotman 1997: 754). Inni badacze podkreślają, że Bułhakow wykorzystał symbole kulturowe, za pomocą których mitologizuje wątek głównego bohatera (Karaś 1979: 178). Często akcentuje się w powieści występowanie „mitu faustycznego” czy „mitu biblijnego” („mitu ewangelicznego”), przy czym podkreśla się fakt znizenia tych mitów w powieści.

(Krawczyk 2002: 390-392, 400).

Wypracowanie

“O dziele groteskowym można mówić w dwóch znaczeniach: w znaczeniu ogólniejszym powiemy tak o utworze, w którym występuje wiele postaci groteskowych, natomiast w znaczeniu ścisłym - o utworze ukazującym świat jako groteskowy”

Katarzyna Gałysz, “O pojęciu groteski”, Sztuka i Filozofia 14, 112-126

Rozważ sposoby wykorzystywania groteski w literaturze oraz funkcje tych nawiązań. Punktem wyjścia do rozważań uczyn fragment tekstu Katarzyny Gałysz.

W pracy odwołaj się do:

- “Mistrza i Małgorzaty”
- innych utworów literackich z dwóch różnych epok
- wybranego kontekstu.